

СИЧ Є.М.

Інститут економіки та менеджменту
Національного авіаційного університету,
завідувач кафедри економіки, д.е.н., проф.

БОЙКО О.В.

Інститут економіки та менеджменту
Національного авіаційного університету,
доцент кафедри економіки, к.е.н., доц.

НАЦІОНАЛЬНА КЛАСТЕРНА ПОЛІТИКА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ КРАЇНИ НА РИНКУ ТРАНСПОРТНИХ ПОСЛУГ

Анотація. В статті аналізується зарубіжний досвід проведення ефективної кластерної політики, досліджуються підходи до кластерного будівництва, розглядаються різні моделі, види та рівні реалізації кластерної політики. Обґрунтовується необхідність проведення цілеспрямованої державної кластерної політики щодо розвитку регіональних транспортно-логістичних кластерів як засобу посилення зовнішньої та внутрішньої конкурентоспроможності країни на ринку транспортних послуг.

Ключові слова: кластер, ефективна кластерна політика, модель, ринок транспортних послуг, транспортно-логістичний кластер.

Аннотация. В статье анализируется зарубежный опыт проведения эффективной кластерной политики, исследуются подходы к кластерному строительству, рассматриваются различные модели, виды и уровни реализации кластерной политики. Обосновывается необходимость проведения целенаправленной государственной кластерной политики по развитию региональных транспортно-логистических кластеров как средства усиления внешней и внутренней конкурентоспособности страны на рынке транспортных услуг.

Ключевые слова: кластер, эффективная кластерная политика, модель, рынок транспортных услуг, транспортно-логистический кластер.

Annotation.. The following article analyses foreign policy experience in implementing effective cluster policy, describes approaches of building clusters, different models, types and levels of cluster policy realization. Article points out necessity of purposeful government policy of regional transport-logistics clusters building implementation, as a means of strengthening the internal and external competitiveness in the transport market.

Keywords: cluster, effective cluster policy, model, the market of transport services, transport and logistics cluster.

Постановка проблеми. Поступове впровадження ринкових механізмів на транспорті, що супроводжуються змінами у нормативно-правовій базі функціонування транспортних підприємств, формуванням нових підходів до взаємодії в економічній, фінансовій й організаційній сферах зумовлює становлення національного ринку транспортних послуг (РТП). «Ринок на транспорті» повинен вирішувати двоєдину задачу – підвищувати економічну ефективність задоволення суспільних транспортних потреб при індивідуальній зацікавленості суб'єктів ринку. При цьому виникає широкий спектр взаємопов'язаних проблем, вирішення яких вимагає використання нових підходів до його розвитку. Так, з одного боку на РТП актуалізується задача зниження питомих транспортних витрат у кінцевій ціні товарів, а з іншого – підвищуються вимоги до рівня організації транспортного обслуговування на основі оптимізації перевізних процесів, що обумовлює затребуваність логістичного підходу. Разом із тим, в економіці, і безпосередньо на транспорті відбувається поглиблення інтеграційних процесів з одночасним посиленням конкуренції, як на внутрішньому, так і міжнародному ринках транспортних послуг. В таких умовах виникає необхідність перенесення центру тяжіння на встановлення тривалих відносин між учасниками економічної діяльності на РТП шляхом поєднання партнерських і конкурентних відносин, які складають основу кластерного підходу. Отже, забезпечення ефективного розвитку РТП потребує комплексного застосування як кластерного, так і логістичного підходів, що знайшло реалізацію у формуванні транспортно-логістичних кластерів [1, С.95].

Концепт кластеру в сучасному його розумінні був запропонований професором Гарвардського університету М. Портером, який припустив, що ключовими факторами конкурентоспроможності національної економіки виступають співтовариства господарюючих суб'єктів, що пов'язані мережею партнерських відносин, інтенсивно взаємодіючих один з одним на комплементарній основі. На його думку, в сучасній економіці, особливо в умовах глобалізації, традиційний поділ економіки на сектори або галузі втрачає свою актуальність; на перше місце виходять кластери, які є «діамантами економічної системи країни, що забезпечують її економічне зростання та конкурентні позиції»; при цьому кластери були позначені як нові об'єкти проведення державної політики щодо підвищення рівня національної конкурентоспроможності [2].

Розвиток кластерів є широко визнаним інструментом, супутнім економічному розвитку та підвищенню конкурентоспроможності країни. Світовий досвід останніх десятиліть підтверджує, що кластерні ініціативи

швидко розповсюджуються як у розвинених, так і в країнах, що розвиваються; це відображає їх ефективність та життєздатність. Наприклад, дослідження 31 європейської країни, яке проводилося в 2007-2008 рр. виявило кількість країн, що розпочали реалізацію кластерних програм в період з 1990 по 1994 рр. – 9 країн, 1995-1999 рр. – 6 країн, 2000-2004 рр. – 8 країн, а з 2005 р. – 6 країн, тобто приблизно однаково. Багато з тих, хто приступив до реалізації кластерної політики після 2000 р., являють собою невеликі держави, а також країни Східної Європи. У силу того що ряд держав мають федеративний устрій, в деяких з них кластерна політика почала реалізовуватися на регіональному рівні раніше, ніж на федеральному, наприклад в Іспанії [3]. За даними Європейської кластерної обсерваторії в Європі діє більше 2 тис. регіональних кластерів; потенціал же розвитку кластерних утворень на майбутнє оцінюється на рівні 9 тисяч одиниць [4].

Визнання практичної ефективності кластерів як інструменту підвищення конкурентоспроможності економіки актуалізувало постановку наступних запитань – як саме використовувати інструменти кластеризації економіки для розвитку конкурентних переваг певного галузевого ринку, регіону, території або країни й яку роль в даному процесі відіграє держава? Необхідність формулювання відповіді на ці запитання створило основу для розвитку нового напрямку державної економічної політики – кластерної.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження сутності та теоретичних аспектів формування економічних кластерів проводилося, насамперед, зарубіжними авторами – Є. Дахменом, Є. Лімером, М. Портером, Я. Суомінен, М. Тодаро, І. Толенадо, М. Фельдманом, П. Фішером, Д. Якобсоном та, А. Янгом. Проте в останні роки зріс інтерес до кластерного підходу серед вчених пострадянського простору. Концептуальним особливостям кластерів та процесу кластероутворення присвячені роботи ряду вітчизняних і російських вчених, зокрема, – А.І. Амоши, М.П. Войнаренко, В.І. Дубніцкого, Т.Б. Клейнера, В.В. Кистанова, Н.В. Копилова, І.О. Коробейникова, С.В. Куріцина, В.І. Ляшенко, Н.А. Мікули, С.І. Соколенко та інших авторів. Серед дослідників, які концентрують свою увагу на проблемі формування логістичних кластерів, слід відзначити С.І. Гриценка, Л.А. М'яникову, Т.Є. Євдогієву, І. Г. Меньшенину, Л. М. Капустіну й інш. Незважаючи на широке висвітлення теорії кластерів вітчизняними та зарубіжними вченими, слід відмітити, недостатність розробки методологічних основ формування кластерів, особливо питань, що стосуються проведення державної кластерної політики.

Сьогодні кластери та кластерна політика все більше запроваджуються в Україні, проте останнім часом намітився якісний розрив між вітчизняною та закордонною теорією й практикою. При цьому як серед науковців, так і серед експертів існує плутанина з приводу суті, змісту та специфіки проведення кластерної політики; не має єдиної думки і стосовно її місця в ряді вже існуючих інституційних утворень, залишаються не сформульованими питання понятійного апарату.

Формулювання завдань та цілей статті. Метою дослідження є вивчення й узагальнення зарубіжного досвіду та підходів щодо проведення ефективної кластерної політики, а також виявлення можливостей і перспектив її реалізації як засобу посилення зовнішньої та внутрішньої конкурентоспроможності країни на ринку транспортних послуг.

Виклад основного матеріалу. Процеси інтеграції, посилення міжнародної конкуренції та фінансової нестабільності у світовій економіці обумовлюють пошук нових форм виробництва, організації бізнесу та зміни парадигми управління конкурентоспроможністю як на мікро-, так і на мезо- та макрорівнях складних соціально-економічних систем. В таких умовах високу конкурентоспроможність можуть забезпечити не окремі фірми або підприємства, а кластерні формування господарюючих суб'єктів, що пов'язані між собою тісними економічними взаємовідносинами та представляють собою співтовариство сконцентрованих за географічним принципом фірм, тісно пов'язаних галузей, які взаємно сприяють зростанню конкурентоспроможності один одного. Тому розвиток кластерних форм об'єднання суб'єктів ринку виступає одним з головних напрямів державної політики в сфері забезпечення національної та регіональної конкурентоспроможності.

Між тим, існування певного консенсусу щодо «корисності» кластерів, а також їх успішне використання в різних країнах з визнанням практичної значущості й ефективності як засобу підвищення конкурентоспроможності економіки, не виключає того факту, що у дослідницькому співтоваристві і дотепер тривають серйозні дискусії щодо доцільності проведення кластерної політики.

У цьому зв'язку, необхідно зазначити, що кластер як економічне утворення сам по собі є породженням і продуктом сучасного ринкового типу організації економіки, що описується в термінах мережевої організації господарювання з врахуванням провідної ролі інформаційно-комунікаційної складової в економічних процесах. Відповідно кластер може формуватися та розвиватися природним шляхом, тобто еволюційно, за допомогою розширення та поглиблення партнерських зв'язків між господарюючими суб'єктами ринку. При цьому неодмінними умовами природного кластероутворення стає інформаційна прозорість ринкових відносин і пов'язана з цим раціональна поведінка суб'єктів економічної діяльності. Тільки за наявності даних умов кластер може створюватися шляхом самоорганізації або «колективного договору» господарюючих суб'єктів, оскільки всі зв'язки в даному випадку будуть організовані з найбільшою ефективністю. Отже, в саморегулюючому ринковому середовищі формування кластерів здійснюється під впливом ринкових сил і всі проблеми й обмеження внутрішньої кластерної динаміки вирішуються природним шляхом.

Однак, така ситуація на ринку скоріше є «ідеальною» моделлю. Реальні ж економічні відносини характеризуються наявністю транзакційних витрат, диспропорціями у поширенні ринкової інформації, тобто інформаційної асиметрії, а також нераціональною поведінкою економічних суб'єктів. В результаті цього суб'єкти ринку не володіють повною й об'єктивною інформацією про можливі напрямки кооперації; часто не можуть оцінити спільних вигод і переваг від міжгалузевої та міжсекторальної взаємодії, а також не в змозі співвіднести

та ідентифікувати власні інтереси з перспективами та завданнями розвитку територій. Таким чином, об'єктивне існування так званих «провалів ринку» або «ринкових збоїв», визначає практичну неможливість ефективного кластерного будівництва шляхом самоорганізації його учасників, що і обумовлює необхідність проведення державної кластерної політики.

У роботі «Кластери, кластерна політика та конкурентоспроможність Швеції в глобальній економіці» К. Кетелс в якості основного мотиву реалізації кластерної політики позначив саме наявність традиційних ринкових збоїв. Як відомо, економічно виправданим втручання з боку держави є лише у тих випадках, коли виникають певні умови, що знижують можливості реалізації ринкових процесів щодо досягнення оптимальних кінцевих результатів з точки зору довгострокового добробуту [5, С. 21–22]. Саме тому, К. Кетелс вважає, що найкраща політика з підтримки кластерів – політика кластерного активування, що спрямовується на зняття бар'єрів, які заважають еволюції кластерів; це стосується, передусім, поліпшення бізнес-середовища, розвитку інфраструктури тощо, інакше кажучи, створення таких умов, які дозволяють кластеру розвиватися самостійно. В такому випадку кластерна політика не лише спрямована на зниження ринкових збоїв, вона не скорочує і «світові блага». При цьому, наявність вільної конкуренції органів влади, які здійснюють підтримку кластерів приводить до найкращих кінцевих результатів [6].

Необхідно зазначити, що реальна роль держави в процесах кластерного будівництва визначається головним чином – типом державного устрою країни й історично сформованою моделлю участі держави в управлінні економічними процесами. Підтвердженням даного факту стало те, що у світовій практиці склалися дві принципіально різні моделі державної кластерної політики – континентальна та англосаксонська, які розрізняються характером і спрямованістю державної участі в підтримці кластерних проектів. Зауважимо, що в інших наукових джерелах моделі кластерної політики мають іншу назву – *дирижистська та ліберальна*.

Так, *континентальна модель* кластерного розвитку заснована на «дирижистській» економічній політиці держави. Подібна модель реалізується у Франції, Японії, Сінгапурі, Республіці Корея та скандинавських країнах; визначається традиційно сильним інститутом держави, що активно бере участь у розвитку економіки. Відповідно така модель передбачає ініціативні заходи щодо створення кластерів (визначення пріоритетних сфер і галузей кластерізації, розробку програм їх розвитку, залучення та мотивацію стратегічних учасників і партнерів, розвиток інфраструктури тощо), а також заходи підтримки вже створених кластерів.

Найбільш яскравим прикладом проведення кластерної політики такого типу є Фінляндія, в якій в 1996 р. були виділено 10 промислових кластерів з різним ступенем розвиненості. За допомогою ряду індикаторів було визначено рівень інноваційності компаній, що формують кластери, показано перспективи розвитку кожного кластеру з урахуванням проведення кластерної політики. Взнявши за основу ромб конкурентних переваг М. Портера, були визначені сильні та слабкі сторони ромба для кожного з кластерів, намічена послідовність поліпшення всіх детермінант конкурентоспроможності, при цьому упор було зроблено на виробництво товарів і послуг з підвищеною доданою вартістю. Держава стимулювала розвиток кластерів, гарантуючи розвиток вільного ринку та створюючи спеціалізовані фактори виробництва за допомогою цілого комплексу заходів: розвитку ринку праці, системи освіти, технопарків та програми центрів знань, транспортної системи, підтримки малого та середнього бізнесу, використання енергозберігаючих технологій та інших програм. У результаті, як і прогнозувалося, найбільш швидкими темпами розвиваються телекомунікаційний та природний кластери, а також кластер охорони здоров'я, які в даний час є «локомотивами» економіки цієї країни. Багато в чому завдяки кластерній політиці Фінляндія змогла за останні 15 років вийти у світові лідери з конкурентоспроможності та перетворитися на телекомунікаційну супердержаву [7, С.43-44].

У *англосаксонській моделі*, яка переважає у США, Великобританії й Австралії, розвиток кластерних ініціатив здійснюється в рамках ринкового саморегульованого механізму. Тобто в тих країнах, що за традицією проводять ліберальну економічну політику, роль держави в процесі кластерного будівництва має підтримуючий характер і зводиться до скорочення бар'єрів для природного руху подій та формування базисних умов для самоорганізації кластерів. Держава зосереджується на забезпеченні ефективного функціонування ринку та ліквідації ринкового дефіциту, при цьому уряд діє як помічник і регулятор, але не встановлює непорушні й обмежені національні та регіональні пріоритети. Основні заходи з підтримки кластерів реалізуються, насамперед, на регіональному та місцевому рівнях управління; національний (федеральний) уряд може тільки брати участь у фінансуванні окремих кластерних проектів, які мають стратегічне значення для національної економіки. Отже, у більшості країн, що використовують англосаксонську модель кластерної політики, саме регіональні органи влади та регіональні організації або місцеві об'єднання підприємців пропонують, розробляють і реалізують програми стимулювання розвитку кластерів. Такі програми отримали назву «кластерна ініціатива», яка визначається як організована спроба збільшити темпи зростання та конкурентоспроможність кластера в певному регіоні, залучаючи до процесу кластерні фірми, державу і/або дослідницькі інститути [8]. Необхідно розрізняти термін «кластерна ініціатива», в рамках якої знизу ініціюється програма підвищення конкурентоспроможності фірм і господарства регіону, і термін «регіональний кластер» або «промисловий кластер», які формуються шляхом самоутворення, і які можуть бути виділені за допомогою математичних методів. До таких кластерів може не проводитися ніякої цілеспрямованої державної політики [9].

Проте, необхідно відмітити, що навіть у такій найбільш розвинутій ринковій економіці, як США, кластери частково розвивалися і завдяки реалізації цільової кластерної політики. Будучи найбільшим інтегрованим ринком у світі, США є країною, де здійснюється раціональний регіональний розподіл ресурсів, що веде до регіональної спеціалізації і відповідно сприяє процесам регіонального кластероутворення. Навіть Силіконова До-

лина є результатом поєднання еволюційного розвитку та цілеспрямованих дій держави, адже, як федеральна влада, так і влада штатів впливає на розвиток кластерів тим або іншим чином. Одним з прикладів таких дій є прийняття федерального законодавства та виділення дослідницьких грантів. Наприклад, закон Бейха-Доула, прийнятий в 1980 р., привів до стимулювання комерціалізації наукових досліджень, що, у свою чергу, вплинуло на розвиток високотехнологічних кластерів на території США [10].

З іншого боку у світі існує багато кластерів, що виникли та розвиваються без будь-яких цілеспрямованих дій з боку держави або громадських організацій. При цьому урядова політика, інвестиції в університети, інфраструктуру зіграли певну роль, хоча і не були направлені на стимулювання конкретного кластеру. Так, кластер електронної торгівлі в Сінгапурі або кластер цифрової електроніки - виникли внаслідок залучення прямих іноземних інвестицій; так, перший з них створено навколо компанії «Х'юлет Паккард» за допомогою стимулювання розвитку малих і середніх підприємств.

Зауважимо, що держава не обов'язково реалізує лише одну певну модель кластерної політики. В залежності від рівня економічного розвитку галузі та важливості проведення державної політики щодо ініціювання створення кластерів в тому чи іншому регіоні, можливе використання одночасно двох моделей. Реалізація принципів ліберальної моделі кластерної політики більш характерна для вже існуючих кластерів, тоді як механізми дирижистської моделі доцільно використовувати при формуванні кластерів у галузях з низьким рівнем кластеризації, розвиток яких важливий для економіки регіону або країни в цілому [11, С.181].

У цьому контексті необхідно відмітити, що у сучасній світовій практиці виділяється два покоління кластерної політики, які характеризують різні етапи кластерного будівництва [12].

Кластерна політика першого покоління являє собою комплекс заходів, що здійснюється державою з ідентифікації кластерів, визначення поля діяльності фірм, що формують кластери, створення державних органів підтримки кластерів та здійснення загальної політики щодо стимулювання розвитку всіх кластерів в країні. На першому етапі за допомогою засобів просторового моделювання виявляються кластери та визначається їх склад.

Кластерна політика другого покоління базується на доброму знанні про вже діючі в країні кластери. При цьому, як правило, застосовується індивідуальний підхід до проблем розвитку кожного окремого кластера, так як держава може виступати в якості менеджера, замовника, ініціатора виробничого процесу, брокера, що зводить виробника та споживача всередині кластера, а також може бути джерелом фінансування для фірм, що працюють в кластері.

В залежності від цілей розвитку виділяють чотири варіанти моделей кластерної політики, що формується на різних рівнях економіки (см. табл. 1).

Таблиця 1

Типи моделей кластерної політики, що реалізуються в залежності від цілей розвитку

Тип моделі	Рівень	Ціль розвитку	Типові заходи	Країна представник
Модель національних переваг	Мега-мезо-	Національна перевага в певних секторах або ланцюжках створення вартості	Визначення кластера та створення сприятливих умов	Канада, Данія, Фінляндія, Швеція, Нідерланди
Моделі регіонального розвитку	Мезо-мікро	Привабливість території, економічне зростання	Стимулювання розвитку бізнесу в певному напрямку через інвестиції й систему підтримки підприємницьких ініціатив	Канада, Шотландія, Уельс
Моделі підтримки малого та середнього бізнесу	Мікро-мезо	Конкурентоспроможність малого та середнього бізнесу	Посилення взаємодії між джерелами знань для навчання й компенсації недоліку інноваційних можливостей	Австралія, Нова Зеландія, Норвегія, США
Моделі встановлення зв'язків науки з виробництвом	Мікро-мезо	Співпраця і програма дій між промисловістю й наукою	Створення «критичної маси» в технологіях, що розвиваються, через залучення наукового потенціалу, інвесторів і підприємств	Австрія, Німеччина, Нідерланди

Джерело [13]

Загальна ціль розвитку для всіх моделей – підвищення ефективності бізнесу, збільшення синергетичного ефекту, розвиток територіальної конкурентоспроможності. Реалізація моделей спрямована створення системи інститутів, що управляють трансфертом знань, сприяють встановленню сприятливого інвестиційного, інноваційного клімату, встановленню зв'язків між наукою, виробництвом, фінансами, сектором послуг, громадськими організаціями тощо [14].

У контексті необхідності формування ефективної кластерної політики, як засобу посилення зовнішньої та внутрішньої конкурентоспроможності країни, слід враховувати те, що конкурентні переваги створюються не стільки на національному скільки на регіональному рівні, де головну роль (за теорією М. Енрайта) відіграють

історичні передумови розвитку регіонів, різноманітність культур ведення бізнесу, організації виробництва та здобування освіти. Регіоналізація кластерів є характерною, насамперед, для тих країн, що мають значний територіальний простір і тісно пов'язана з проблемою не тільки диференційованості за територією охоплення, але й за рівнем соціально-економічного розвитку, а також передбачає наявність спільних інтересів. За таких умов кожен регіон повинен формувати й підсилювати свої конкурентні переваги, а кластерний підхід до регіонального розвитку стає одним з базових методів реалізації державної економічної політики, найбільш дієвим і адекватним інструментом підтримки національного бізнесу в глобальній конкуренції.

Регіональний рівень є найбільш оптимальним для регулювання владою кластерних ініціатив внаслідок наступних об'єктивних причин:

- по-перше, з точки зору синергетики, – держава, виступаючи результатом самоорганізації суспільства, повинна створювати умови для постійної самоорганізації на мезо- та мікрорівнях управління;

- по-друге, поряд з активізацією процесів глобалізації сучасний економічний розвиток характеризується все зростаючим рівнем регіоналізації, що обумовлено близькістю творців «інтелектуального капіталу», «технологічних ресурсів» та бізнесу та відіграє вирішальне значення для досягнення успіху в інноваційній сфері;

- по-третє, в розвинутих країнах все більшого поширення набуває тенденція до поглиблення промислової та торгової спеціалізації, що виражається в прагненні зосереджувати окремі види виробництва в регіонах, які володіють порівняними перевагами:

- по-четверте, найбільш компетентними та досвідченими в партнерських відносинах з приватним сектором є місцеві органи влади, що може суттєво впливати на відповідні програми та витрати (виходячи з можливостей розпорядження та використання коштів місцевого бюджету);

- по-п'яте, місцева влада більш мобільна та ближча до суб'єктів господарювання порівняно з державними органами влади.

Отже, сучасна кластерна політика характеризується підвищеною роллю місцевих організацій у формуванні стратегій територіального розвитку, істотною орієнтацією на якість локальних конкурентних переваг і увагою до регіональних виробничих систем.

Виділяють наступні види кластерної політики, що розрізняються механізмами реалізації:

• *каталітична* – уряд зводить зацікавлені сторони (наприклад, приватні компанії та дослідницькі організації) між собою, але забезпечує обмежену фінансову підтримку реалізації проекту;

• *підтримуюча* – каталітична функція держави доповнюється інвестиціями в інфраструктуру регіонів, освіту, маркетинг для стимулювання розвитку кластерів;

• *директивна* – підтримуюча функція держави доповнюється проведенням спеціальних програм, націлених на трансформацію спеціалізації регіонів через розвиток кластерів;

• *інтервенціоністська* – уряд поряд з виконанням директивної функції переймає у приватного сектора відповідальність за прийняття рішення про подальший розвиток кластерів і за допомогою субсидій, обмежень або регулювання, а також активного контролю над фірмами в кластері формує його спеціалізацію [15].

Аналіз більш, ніж 160 регіональних кластерів, виділених М. Енрайтом, показав, що в 40 % випадків регіональні та місцеві органи влади проводять по відношенню до них підтримуючу політику, яка включає інвестиції держави в розвиток інфраструктури регіонів, підготовку кваліфікованих кадрів і маркетинг регіонів з метою стимулювання розвитку кластерів; в 20% випадків дії уряду обмежуються реалізацією каталітичної кластерної політики, яка зводиться до налагодження взаємозв'язків між зацікавленими сторонами та забезпечення обмеженої фінансової підтримки проектів. У 5% випадків здійснюється директивна політика щодо регіональних кластерів, яка спрямована на впровадження спеціальних програм з метою перегляду та виявлення нових напрямів спеціалізації економіки регіонів через розвиток кластерів. І, нарешті, 2% – розвиток кластерів підпадає під дію інтервенціоністської політики, коли держава визначає спеціалізацію регіону за допомогою субсидій, обмежень, а також контролю над фірмами в кластері. При цьому обсяги державного фінансування зростають у послідовності від підтримуючої, каталітичної, директивної – до максимальних величин при проведенні інтервенціоністської кластерної політики [16, С. 91].

Практика створення та функціонування кластерів в Україні дозволяє доповнити цей перелік ще трьома типами кластерної політики:

1) *інноваційна*: комплекс заходів, який здійснюється державними або регіональними органами влади спрямовується на виявлення існуючих або потенційних точок зростання національної економіки з метою всебічної підтримки їх розвитку. Як правило, до таких точок зростання відносяться високотехнологічні галузі, які відчувають значну потребу в інноваціях і які при активній державній підтримці можуть визначати спеціалізацію регіональної економічної системи, забезпечуючи економічне відродження регіону на якісно новому рівні, при цьому перевага надається конструктивним формам співпраці з бізнесом та інституціями;

2) *лобістська*: державні або регіональні органи влади лобіюють певні інтереси представників окремих галузей. Це стосується насамперед, тих з них, які в умовах ринкових відносин не здатні самостійно витримати високий рівень конкуренції та потребують державного захисту. У суспільстві такі галузі відносять до соціально орієнтованих, характеризуються високим споживчим попитом, проте низькою рентабельністю і, відповідно, невисокою інвестиційною привабливістю (особливо з позиції приватних інвесторів);

3) *незалежна ініціативна*: державні або регіональні органи влади підтримують ініціативу громадських чи інших організацій, особливо не втручаючись і не фінансуючи процеси, пов'язані зі створенням і

функціонування кластерів. Така політика властива як природним, так і штучно створеним кластерам за умови, що підприємства кластера володіють високим фінансовим потенціалом, сильною конкурентною позицією на ринку і в регіоні існують ініціативні групи з кола підприємців або громадських організацій, які представляють їх інтереси на регіональному та національному рівнях. Основна перевага створення та необхідності підтримки функціонування таких кластерів полягає у можливості отримання додаткових конкурентних переваг регіону за рахунок виникнення синергетичного ефекту в результаті кластерної взаємодії [17, С.196].

Загалом проведений аналіз підходів до формування кластерів в економічній системі дозволяє зробити два важливі висновки, які визначатимуть напрям подальших досліджень:

- 1) при дослідженні передумов виникнення територіально-галузових об'єднань необхідно враховувати як чинники макро-, так і мікроекономічного сприяння утворенню нових форм підприємницьких об'єднань;
- 2) кластерна політика є невід'ємною складовою регіональної економічної політики, і завдяки використанню інструментів промислової, інноваційної та інвестиційної політик дозволяє сформулювати якісно новий набір конкурентних переваг території [11, С.130].

Найбільш успішну практику реалізації кластерної політики на різних рівнях економіки демонструють європейські країни. Найважливішою з передумов утворення кластерів на міжнародному та національному рівнях визначено систему законодавчої підтримки стимулювання розвитку кластерів. В липні 2006 року було схвалено «Маніфест кластеризації в країнах Європейського Союзу», а 21 січня 2008 року у м. Стокгольм в рамках Європейської президентської конференції з інновацій та кластерів було прийнято «Європейський кластерний меморандум», що свідчить про важливість процесів кластероутворення для європейської економіки. В результаті сьогодні майже всі країни ЄС здійснюють реалізацію національних або регіональних програм кластеризації з метою забезпечити високий рівень конкурентоспроможності національних економік.

Розглядаючи закордонну практику застосування кластерного підходу в різних країнах, необхідно відзначити, що на даний час відсутні єдині загальноприйняті моделі й універсальні підходи, схеми формування та розвитку кластерів території. Кожна держава розробляє власні підходи до будівництва кластерів та управління їх розвитком і відповідно організовує діяльність державних органів, відповідальних за реалізацію національної (регіональних) стратегії конкурентоспроможності.

Втім, важливо враховувати, що на відміну від розвинутих економік світу кластери в країнах пострадянського простору, розвиваються поза історичних умов, адже формування та становлення ринкової економіки відбувалася не еволюційним шляхом, а форсованими темпами. Саме тому їм у більшій мірі необхідна державна підтримка. При цьому зусилля органів влади мають бути спрямовані не на підтримку окремих підприємств і галузей, а на створення умов для розвитку взаємовідносин між: постачальниками та споживачами, кінцевими споживачами і виробниками, самими виробниками і урядовими інститутами і т. д.

Кластерна політика повинна включати систему державних заходів та механізмів підтримки кластерів, які б забезпечували стійкий збалансований економічний розвиток регіонів та країни в цілому, сприяли збереженню та примноженню конкурентних переваг суб'єктів господарювання та впровадженню інновацій.

Формування та реалізація активної національної кластерної політики дозволяє вирішити наступні проблеми:

- по-перше, при проведенні кластерної політики на перше місце ставиться розвиток конкурентного ринку, підтримання конкуренції як рушійної сили підвищення конкурентоспроможності компаній. При цьому державні ініціативи в кластерній політиці повинні бути зорієнтовані, в першу чергу, на підтримку сильних і креативних підприємств або компаній, а також створення сприятливого середовища, в якому і більш слабкі компанії могли б підвищувати свою конкурентоспроможність;

- по-друге, кластерна політика приділяє ключову увагу мезо- та мікроекономіці – аналізу місцевих ринків і компаній на основі не тільки успадкованих (природні ресурси і т.п.), а, перш за все, створюваних факторів виробництва (висококваліфікована робоча сила, доступна інфраструктура і т.д.). Економічна політика держави для досягнення стійкого зростання економіки в довгостроковій перспективі повинна бути більш диференційованою та більшою мірою орієнтуватися на розвиток і стимулювання галузей і компаній саме на регіональному рівні. Такий підхід в кластерній політиці дозволяє враховувати місцеві (регіональні) особливості розвитку територій, компаній та виробляти ефективні адресні програми щодо прискорення розвитку та підвищення їх конкурентоспроможності;

- проведення кластерної політики базується на організації взаємодії між органами державної влади та місцевого самоврядування, бізнесом і науково-освітніми установами для координації зусиль з підвищення інноваційності виробництва та сфери послуг, що сприяє взаємному вдосконаленню та підвищенню ефективності.

До теперішнього часу використання кластерного підходу вже посіло одне з ключових місць і у державній політиці більшості країн СНД, в яких на національному рівні прийнято нормативні документи, що виступають базисом інноваційних перетворень та стимулюють прояв кластерних ініціатив. Найбільших досягнень у формуванні нових виробничих мережевих систем в країнах, які сформувалися після розпаду СРСР в останні роки досягли Казахстан і Росія.

Так, кластерна модель розвитку економіки успішно реалізується в Казахстані, де група американських консультантів на чолі з М. Портером провела дослідження економіки та визначила найбільш перспективні кластери країни. Стратегією індустріально-інноваційного розвитку Республіки Казахстан на 2003-2015 рр. визначені кластерні ініціативи, реалізація яких буде спрямована на розвиток промислового потенціалу та підвищення

конкурентоспроможності регіонів, а підтримка процесів кластероутворення, виступає важливою частиною індустріальної, регіональної та інноваційної політики країни. При цьому відмічається, що кластери служать інноваційним способом об'єднання зусиль всіх його учасників, уряду, а також наукових кіл для визначення пріоритетів економічної політики, розробки та реалізації стратегії підвищення конкурентоспроможності. У цьому зв'язку розвиток кластерів має стати пріоритетом політики держави, компаній та інших інститутів. Основними цілями кластерної ініціативи Казахстану визначено – створення умов для максимального використання конкурентних переваг країни в розвитку несировинного сектора економіки. За результатами аналітичних досліджень перспективними визначено формування семи пілотних кластерів у таких сферах, як транспортна логістика, туризм, нафтогазове машинобудування, текстильна промисловість, харчова промисловість, металургія, виробництво будівельних матеріалів [18].

Так, кластер «Транспортна логістика» здійснюється в рамках реалізації Транспортної стратегії Республіки Казахстан до 2015 року, затвердженої Указом Президента РК від 11 квітня 2006 року. З початку реалізації даного кластерного проекту вирішувалися питання розвитку та модернізації транспортної інфраструктури (автомобільних мереж і залізниць, об'єктів придорожного сервісу), а також вдосконалення контейнерних перевезень, розширення географії автоперевезень, приведення вітчизняних стандартів у відповідність з міжнародними вимогами та вдосконалення нормативної правової бази. Особливістю кластеризації Казахстану є формування кластерних об'єднань для реалізації масштабних проектів - «Відновлення Аральського моря», створення транспортних коридорів, в т.ч. «Великого Шовкового Шляху». У країні також почав розвиватися транспортно-логістичний кластер «Земля-Море-Небо», центральним об'єктом якого повинно стати розширення морського порту «Актау». На стадії розробки проект з організації трансконтинентального автодорожного коридору Західна Європа – Західний Китай. Крім того, проводиться робота зі створення транспортно-логістичних центрів в різних регіонах республіки.

Розробники російської стратегії кластеризації не пішли шляхом простого копіювання зарубіжних методик, а адаптували відомі методи кластерної політики до своєї територіальної структури господарювання та менталітету. Був врахований досвід сусідніх європейських і східно-азіатських країн щодо необхідності поступової активізації кластерної політики підвищення конкурентоспроможності регіонів і країни в цілому, а також щодо розробки стратегії інноваційного розвитку регіонів та заохочення кластерних ініціатив приватних підприємств, узгоджених з місцевою владою і діловими асоціаціями. За останні 5-7 років російські вчені та владні структури озброїли національні й регіональні установи теоретичним і практичним інструментарієм, необхідним для підвищення конкурентоспроможності країни, регіонів та окремих територій. Зважаючи на існування багатьох відмінностей між кластерною політикою в Росії та інших країнах було запропоновано не стандартизувати кластерну політику, а, навпаки, «підганяти» її під конкретні кластери. Для виконання поставленого завдання було затверджено Методичні рекомендації з реалізації кластерної політики в суб'єктах Російської Федерації, відповідно до яких основною метою реалізації кластерної політики було визначено забезпечення високих темпів економічного зростання та диверсифікації економіки за рахунок підвищення конкурентоспроможності підприємств, постачальників обладнання, комплектуючих, спеціалізованих виробничих та сервісних послуг, науково-дослідних та освітніх організацій, що утворюють територіально-виробничі кластери [19]. Основним механізмом вирішення проблем підвищення конкурентоспроможності Росії в світовому господарстві стала розробка державної стратегії конкурентного розвитку країни та регіональних інноваційних систем, яка містить в собі комплекс заходів, що реалізуються на макро-, мезо- та мікро- рівнях. На кожному з цих рівнів кластерна політика займає пріоритетні позиції.

В Україні, на відміну від процесів реформування економік у сусідніх країнах як на заході – ЄС, так і на сході – СНД, до цього часу немає системного законодавства щодо створення інститутів підтримки кластерів, немає і затвердженої концепції кластерної політики на місцевому, регіональному та національному рівнях. Протягом багатьох років ринкових реформ усе ще не прийняте законодавство, що регулює статус кластерів і взаємовідносини його учасників, зовнішніх партнерів і держави. Симптоматично, що в теперішній час реформ ніхто активно не ініціює прийняття закону про кластерні об'єднання. Кластери сьогодні являють собою системи, що живуть по своїм внутрішнім законам, по суті, поза межами правового поля.

Наразі в Україні тільки-но розроблена центральними органами державної влади нормативно-правова база формування засад державної кластерної політики. Вона включає проекти «Концепції створення кластерів в Україні» (2008 р.), «Концепції загальнодержавної цільової програми розвитку промисловості України до 2017 р.» (в 2008 р., передбачалося розроблення та впровадження моделі кластерної організації промисловості), «Національної стратегії формування та розвитку транскордонних кластерів» (2009 р.). Натомість, у щорічному Посланні Президента України до Верховної Ради України в 2012 р. підкреслюється про важливість сприяння, як на рівні органів державної влади так і органів місцевого самоврядування у створенні та розвитку інтеграційних форм просторової організації та саморозвитку міжрегіональних економічних систем, а саме – кластерів. [1, с.114]. Питання необхідності кластеризації економіки України систематично розглядаються в Кабінеті Міністрів України (КМУ), починаючи з 2003 р. Постанови і розпорядження КМУ в напрямі кластеризації економіки за хронологічною послідовністю наведено в табл. 2.

Нормативно-правове забезпечення кластеризації економіки країни

Постанова (розпорядження) КМУ	Реєстраційний номер	Короткий зміст Постанови
Постанова КМУ «Про схвалення Державної програми розвитку промисловості на 2003-2013 роки»	№1174 від 28.07.2003 р.	Передбачено розробку і впровадження моделі кластерної організації промисловості в межах територіального устрою
Постанова КМУ «Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2015 року»	№1001 від 21.07.2006 р.	Передбачено створення науково-виробничих кластерів
Розпорядження КМУ «Про затвердження плану заходів на 2008 рік щодо реалізації Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2015 року»	№745-р від 19.09.2007 р.	Передбачено створення на базі провідних ВНЗ III-IV рівнів акредитації базових наукових осередків транскордонного і прикордонного співробітництва
Постанова КМУ «Про затвердження Програми діяльності КМУ «Український прорив: для людей, а не політиків»	№14 від 16.01.2008 р.	Передбачено створення умов для формування в кожному регіоні високотехнологічного господарського комплексу, у т.ч. на кластерній основі
Розпорядження КМУ «Про затвердження плану заходів з виконання у 2008 році національної програми сприяння розвитку малого підприємництва в Україні»	№319 від 22.02.2008 р.	Передбачено поширення досвіду створення промислових територіально-галузевих систем (кластерів)
Розпорядження КМУ «Про затвердження плану заходів, спрямованих на реалізацію пріоритетів діяльності КМУ у 2008 році»	№383 від 27.02.2008 р.	Передбачено створення інноваційних та екоінноваційних кластерів
Розпорядження КМУ «Про затвердження державної цільової економічної програми «Створення в Україні інноваційної інфраструктури» на 2009-2013 роки»	№447 від 14.05.2008 р.	Передбачено створення за участю місцевих органів виконавчої влади Інноваційно-технологічних кластерів
Розпорядження КМУ «Про схвалення концепції проекту Загальнодержавної цільової програми розвитку промисловості України до 2017 р.»	№947 від 09.07.2008 р.	Передбачено формування технологічних кластерів у наукоємних і високотехнологічних галузях і виробництвах, здатних кардинально змінити економічний і науково-технічний потенціал промисловості
Розпорядження КМУ «Про затвердження плану заходів щодо реалізації Стратегії національної безпеки України на 2008 рік»	№1214 від 10.09.2008 р.	Передбачено розробку регіональної стратегії створення транскордонних кластерів

Джерело [20]

Досвід кластеризації вітчизняної економіки показує, що незважаючи на включення окремих положень розвитку кластерів у нормативно-правові документи з питань інноваційного розвитку, в Україні відсутня цілеспрямована національна кластерна політика, тому формування мережових форм співпраці є прерогативою місцевих органів. На вирішення проблеми створення та розвитку кластерних структур в регіонах може суттєво вплинути реалізація Закону України «Про стимулювання розвитку регіонів», який передбачає окрім заходів державної підтримки, що спрямовані на стимулювання розвитку депресивних територій, формування договірних відносин між КМУ та регіонами шляхом складання угод зі стратегічних напрямів регіонального розвитку. У таких угодах можуть бути узгоджені пріоритети та спільні заходи центральних та регіональних органів державної виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, суб'єктів господарювання з питань створення регіональних кластерів, а також обсяги та механізми фінансування цих заходів.

Подальші дії в напрямі гармонізації законодавства з питань вирішення соціально-економічних проблем розвитку територій країни, в тому числі на основі створення регіональних кластерів, потребують удосконалення Бюджетного кодексу, прийняття в новій редакції Законів України «Про місцеві державні адміністрації» та «Про місцеве самоврядування в Україні». Це вкрай необхідно, тому що в умовах посилення конкурентної боротьби країни на глобальному ринку роль кластерів лише зростатиме.

Згідно розробленої «Концепції створення кластерів в Україні», кластерами стануть об'єднання підприємств однієї сфери діяльності, пов'язаних між собою постачальниками обладнання, комплектуючих, виробничих послуг, інфраструктурою і науково-дослідними центрами. Запропоновано виділити чотири типи кластерів: виробничі (об'єднання авто-, судно- і авіабудівників), інноваційно-технологічні (географічно локалізовані компанії, пов'язані виробництвом інноваційної продукції), туристичні та транспортно-логістичні.

На даний час, як і на загальнодержавному, так і на регіональному рівнях вже знайшли застосування проекти реалізації кластерних підходів, ініційовані різними міністерствами й установами, проте питання про найбільш дієві методи й інструменти активізації та розвитку кластерів все ще остається відкритим.

Перші шість кластерів в Україні було сформовано в Хмельницькій області в 1998-2000 рр. У цей період були створені швейний, будівельний, харчовий, туристичний, продовольчий кластери й кластер сільського туризму. Однак не всі з них розвивались успішно, одні показали досить високу життєздатність (швейний, будівельний, сільського туризму), а життєздатність інших виявилась неможливою.

Концепцію об'єднання інтеграційних зусиль через кластери підхопили і багато інших регіонів України, розглядаючи Хмельниччину як навчальний центр та платформу, в рамках яких проводиться пошук найбільш придатних для своїх регіонів моделей об'єднання природних та інтелектуальних ресурсів. І слід визнати, що найбільш наповнели та динамічні регіони за минуле десятиліття зуміли досягти чималих успіхів у дослідженні шляхів і розвитку кластерної моделі.

Однак світова економічна криза останніх років позначилася на процесах розвитку українських регіональних кластерів. Пошук взаємовигідного партнерства з іншими державами, що веде Україна з метою підвищення своєї конкурентоспроможності, стійкості в епоху глобальних потрясінь, – заклав серйозну основу для руху в бік формування міждержавних кластерних об'єднань компаній України з сусідніми державами. Це нова для України форма кооперації, характерна для сучасної глобальної економіки.

Участь у розвитку конкретних кластерів з боку органів центральної влади доцільна лише у кластерах національної значимості, адже жоден регіон або корпорація поодиночці проекти такого роду не реалізують. Так, наприклад, концепцію створення кластерів в Україні від 2008 р. і концепцією національної стратегії формування та розвитку транскордонних кластерів від 2009 р., що були ухвалені Кабінетом Міністрів України, особливо відзначаються перспективи формування та розвитку кластерів із використанням потенціалу євро регіонів, сім з яких діють сьогодні на території України, а саме: «Буг» (Україна, Польща, Білорусь), «Карпатський євро регіон» (Україна, Польща, Словаччина, Угорщина, Румунія), «Нижній Дунай» (Україна, Молдова, Румунія), «Верхній Прут» (Україна, Молдова, Румунія), «Дніпро» (Україна, Росія, Білорусь) та «Слобожанщина» (Україна, Росія), «Ярославна» (Україна, Росія). У 2008 році за ініціативою Ради Європи було утворено Чорноморський євро регіон. Із створенням євро регіону «Донбас» (Україна, Росія) має бути завершено процес інституціоналізації транскордонного співробітництва у вигляді євро регіонів по усьому периметру державного кордону України.

Проблеми, що стоять на шляху здійснення кластерного підходу в Україні, можна розділити на дві широкі категорії: труднощі, що властиві реалізації кластерної політики як такої, і проблеми, які виходять зі специфіки розвитку вже діючих кластерів і залежать від соціально-економічної обстановки в певному регіоні. Крім того, ускладнюють реалізацію будь-якої кластерної політики й істотні відмінності, що спостерігаються між кластерами залежно від їх галузевої приналежності, місця розташування та внутрішньої організації.

Тому заходи, що спрямовані на розвиток всіх кластерів, полягають, перш за все, у формуванні сприятливих умов і повинні реалізовуватися центральною владою. При цьому ключовими функціями центральних органів влади у сфері розвитку кластерів є наступні:

- просування ідеї кластерів, її «адвокатування»;
- формування та розвиток господарських агломерацій за допомогою реалізації інфраструктурних проектів. Включення механізмів приватно-державного партнерства;
- інформаційна, методична й освітня підтримка, що спрямована на розвиток кластерів.
- виявлення та моніторинг кластерів (макро-підхід) тощо.

Отже, на загальнодержавному рівні повинні розроблятися загальні засади, методичні підходи, питання фінансування та координації дій різних гілок влади та підприємців щодо проведення єдиної кластерної політики на території держави та активізації створення кластерів.

Функцією регіональних органів влади мають бути, насамперед, особиста участь у розвитку кластерів на території регіону:

- виявлення та аналіз потенціалу формування кластерів (мікро-підхід);
- сприяння у формулюванні цілей, завдань і загальної стратегії кластера;
- участь у кластерних проектах;
- оцінка ефективності участі регіональної влади в кластерних проектах.

Основні напрямки діяльності регіональних влад повинні зводитися до підтримання та виявлення конкурентних переваг території, стимулювання розвитку ключових кластерів, що створюють максимальний імпульс динамічному розвитку регіону.

Саме тому протягом останніх років розвиток кластерів стає одним з пріоритетів економічної політики у регіонах України, про що наголошується у стратегіях розвитку багатьох областей України. Більш того, у деяких регіонах вже розпочато реалізацію кластерних ініціатив спільними зусиллями облдержадміністрацій, бізнесу та неурядових організацій.

Зауважимо, що інтерес держави в області кластероутворення, мотивований, насамперед можливістю фокусувати та спрямувати кластерний розвиток на вирішення національних завдань. При цьому, розвиток окремих регіональних кластерів повинен синхронізуватися з пріоритетами розвитку національної економіки з метою підвищення економічних результатів як галузей, так і посилення зовнішньої та внутрішньої конкурентоспроможності економіки країни. Останнє, насамперед, стосується стратегічних важливих сфер економіки, і зок-

рема транспортно-логістичної. Адже, для України, що володіє незадіяним потенціалом надання транспортних послуг, транспортно-логістичні кластери (ТЛК) представляють найбільший інтерес.

Проте для здійснення державної політики щодо розвитку регіональних ТЛК спочатку необхідно провести дослідження з виявлення вже існуючих кластерів або умов, необхідних їх формування. Це завдання має реалізовуватися переважно регіональними органами влади, що володіють більш диференційованою інформацією про розвиток транспортних, логістичних, експедиційних та інших підприємств на місцях, при загальному контролі центральних органів влади, які в результаті повинні сформувати загальну картину розвитку регіональних ТЛК в країні. Враховуючи те що, за своєю природою ТЛК є обслуговуючим кластером, який задовольняє потреби інших учасників шляхом надання транспортно-логістичних послуг, забезпечуючи зв'язок між економічними суб'єктами за рахунок переміщення потоків у часі та просторі, необхідно виявити й інші регіональні кластери або компанії, що є споживачами таких послуг.

Створення ТЛК включає в себе чотири етапи: 1) проведення аналізу і діагностика умов формування; 2) розробка механізму формування кластеру; 3) формування кластера; 4) оцінка потенційних ефектів кластера (см. рис. 1) [21].

Рис. 1. Етапи створення транспортно-логістичного кластера

В даний час в Україні успішний розвиток ТЛК здійснюється в тих регіонах, де виявлено конкурентні переваги компаній з урахуванням їх територіального розміщення. Серед вже діючих у транспортно-логістичній сфері кластерів, слід виділити, тільки два – ТЛК «Закарпаття» та ТЛК «Південні ворота України» (м. Херсон). Концепцію об'єднання інтеграційних зусиль через кластери використовують й інші регіони країни, зокрема Запорізька область, як платформа, в рамках якої проводиться пошук найбільш придатних для даного регіону моделей об'єднання ресурсів. Так, у 2010 р. в області було проведено масштабне кластерне дослідження, на основі результатів якого запропоновано створити декілька регіональних кластерів, а саме: металургійний, енергетики, машинобудівний, транспортно-логістичний, будівельний, переробки відходів, швейний, агрохарчовий (у його межах можливе створення кластерів – м'ясного, молочного, зернового, садівництва та інш.), бджільництва, туристсько-рекреаційний [22]. Серед цих кластерів найбільш важливе місце займає ТЛК, що здійснює ефективну координацію й управління вантажопотоками всередині регіону, забезпечує структурну перебудову каналів вантажо- і товарору-ху в напрямку реалізації конкурентних переваг даної території. Формування ТЛК на території регіону дозволяє вирішувати не тільки галузеві завдання, але і сприяє багатополлярному розподілу точок зростання по території регіону, і тим самим забезпечує рівномірність і збалансованість просторового розвитку.

Потенційними членами ТЛК Запорізької області з центрами в м. Запоріжжя, м. Мелітополі та в м. Бердянську можуть стати: Придніпровська залізниця, міжнародні аеропорти в м. Запоріжжя та в м. Бердянсь-

ку, міжміські автобусні станції, транспортні фірми «Дизель» та «Автосвіт», підприємство «Мелавтотранс», морські та річкові порти. На найближчі два-три десятиліття до числа потенційних регіонів для кластероутворення можна віднести Одеську, Донецьку області, АР Крим тощо.

На жаль, у більшості регіонів країни до теперішнього часу ще не сформувалася «критична маса» необхідних передумов для вільного виникнення кластерів у транспортно-логістичній сфері. Одним з факторів, що стримує розвиток ТЛК є низький розвиток логістичної інфраструктури, так і логістичних посередників. Формування регіональних транспортно-логістичних систем (РТЛС) повинно стати проміжним етапом створення транспортно-логістичних кластерів та їх інтеграції в національну логістичну систему вантажо- і товароруку. Це дозволить в найбільш повній мірі задовольнити потреби місцевих споживачів у транспортно-логістичному сервісі та вивести рівень його розвитку на європейський рівень з урахуванням особливостей економіки кожного регіону. В кінцевому підсумку створення опорної мережі регіональних транспортно-логістичних центрів, транспортно-логістичних систем і кластерів сприятиме підвищенню ефективності та конкурентоспроможності регіонів, галузі та країни в цілому.

Тому в даній сфері економіки державі відводиться ведуча роль щодо можливостей самостійно ініціювати формування ТЛК, визначаючи їх стратегію, завдання й очікувані результати для галузі й економіки в цілому. З цією ціллю, на наш погляд, по-перше, необхідно на загальнодержавному рівні провести комплексне дослідження економіки та визначити найбільш перспективні кластери країни. Кластерна трансформація економічної системи України, повинна бути побудована на обґрунтованій системі пріоритетів інноваційного розвитку, що припускає цілеспрямовану діяльність держави по концентрації ресурсів на провідних напрямках науково-технічного оновлення виробництва та сфери послуг, що забезпечують мультиплікативний економічний ефект в суміжних галузях, включених в кластерні утворення. У сфері надання транспортно-логістичних послуг вже сьогодні до найбільш перспективних кластерних центрів можна віднести Київ, Харків, Донецьк, Дніпропетровськ, Одесу, Запоріжжя, Львів, які є провідними центрами Донецької, Львівської, Одеської, Придніпровської, Південно-західної і Південної залізниць України. По-друге, в розрізі наявності умов формування перспективних ТЛК необхідно провести аналогічне дослідження на рівні окремих регіонів, адже регіональні органи влади володіють більш диференційованою інформацією про розвиток підприємств на місцях. По-третє, на основі сформованої загальної картини розвитку всіх регіональних кластерів в країні, розробити та прийняти концепцію розвитку ТЛК, розвиток яких є не тільки регіональним, але і національним пріоритетом. Бажано також, щоб формування ТЛК здійснювалося в рамках прийнятої Транспортної стратегії України, так як при реалізації транспортно-логістичних проектів вирішується велика кількість питань щодо розвитку та модернізації транспортної інфраструктури (автомобільних мереж і залізниць, об'єктів придорожного сервісу), приведення вітчизняних стандартів у відповідність з міжнародними вимогами тощо. По-четверте, держава повинна сприяти розвитку як логістичної інфраструктури, так і логістичних посередників; при цьому ініціатива повинна належати, передусім адміністрації регіонів, що є найбільш зацікавленими в розвитку транспортно-логістичної інфраструктури, як реалізації потенційної можливості структурної перебудови каналів товароруку та забезпечення додаткових конкурентних переваг регіону. В цілому державна кластерна політика повинна бути спрямована на формування нормативно-правової бази та забезпечення організаційно-економічної основи для утворення ТЛК та їх подальшого розвитку.

Висновки. Проведений аналіз світової практики формування та реалізації ефективної державної кластерної політики дозволяє зробити ряд принципових узагальнюючих висновків:

1. Зарубіжний досвід свідчить про відсутність єдиних уніфікованих механізмів по створенню, розвитку та стимулюванню кластерів. Тому для реалізації стратегії підвищення конкурентоспроможності шляхом модернізації національної економіки на базі кластерних принципів необхідна розробка обґрунтованої кластерної політики, що включає детальний механізм формування та інструментарій державної підтримки кластерів стосовно українських умов.

2. Проведення національної кластерної політики слід розглядати як сукупність дій і спільне партнерство всіх рівнів влади (загальнодержавного, регіонального і місцевого), а також підприємницьких структур, спрямованих на активізацію створення кластерів, що сприяють розвитку конкурентних переваг країни.

3. Реалізація заходів кластерної політики повинна здійснюватись як на макроекономічному (національному), так і мезо- (регіональному) та мікроекономічному рівнях.

4. До напрямків кластерної політики на макро-рівні, як правило, відноситься створення сприятливих умов для формування територіально-галузевих об'єднань, що стосується вирішення державою завдань, перш за все, інституційного забезпечення та нормативно-правового регулювання функціонування кластерів.

5. Завдання кластерної політики на мезо-рівні, тобто регіональному або галузевому рівні більш предметні, і окрім окремих заходів прямого регулювання й управління процесами кластеризації, до них відноситься набір механізмів непрямого стимулювання розвитку.

6. У сфері надання транспортно-логістичних послуг державі відводиться ведуча роль щодо можливостей самостійно ініціювати формування ТЛК, визначаючи їх стратегію, завдання й очікувані результати для галузі й економіки країни в цілому.

Таким чином, за своїм потенціалом і структурі національна кластерна політика є саме тим необхідним комплексом заходів, який може сприяти вирішенню головного завдання: підвищенню конкурентоспроможності національної економіки через розвиток конкурентних ринків, (у тому числі і РТП), підвищення інноваційності різних галузей, розвиток малого та середнього бізнесу, стимулювання ініціативи на місцях та активізацію взає-

модії між державою, бізнесом і науковим співтовариством. При цьому, національна кластерна політика повинна реалізовуватися тільки з урахуванням специфіки просторової структури економіки країни, і тільки у взаємозв'язку з іншими підходами, які вже успішно застосовуються.

Список використаних джерел

1. Сич Є.М. Кластерно-логістична модель розвитку національного ринку транспортних послуг / Є.М. Сич, О.В. Бойко // Проблеми підвищення ефективності інфраструктури: Збірник наукових праць: Випуск 36. – Київ: НАУ, 2013. – С. 94-101.
2. Портер М. Международная конкуренция [Текст] / М. Портер; под ред. В. Д. Щетинина. – М.: Международные отношения, 1993. – 896 с.
3. Cluster Policy in Europe. A Brief Summary of Cluster Policies in 31 European Countries, Europe Inno Cluster Mapping Project [Электронный ресурс] // Oxford Research. – 2008. – January. – 34 p. – Режим доступа: http://www.clusterobservatory.eu/upload/Synthesis_report_cluster_mapping, свободный. – Заглавие с экрана. – Яз. англ.
4. www.clusterobservatory.eu.
5. Ketels, Ch. Clusters, Cluster Policy and Swedish Competitiveness in the Global Economy [Электронный ресурс] / Ch. Ketels // Expert Report to Sweden's Globalisation Council (30 Number). – Vasteras : Print Edita, 2009. – 66 p. – Режим доступа: <http://www.regeringen.se/content>, свободный. – Заглавие с экрана. – Яз. англ.
6. Norman, V. Industrial Clusters: Equilibrium, Welfare and Policy [Text] / V. Norman, A. Venables // *Economica*. – 2004. – Vol. 7. – P. 543–558.
7. Галимов Д.А. Кластеры: проблемы теории и практики: монография / Д.А. Галимов, В.Н. Клюковкин; Алт. гос. техн. ун-т, БТИ. – Бийск: Изд-во Алт. гос. техн. ун-та, 2010. – 96 с.
8. Пилипенко И.В. Факторы и методы повышения конкурентоспособности стран и регионов: анализ теоретических подходов / Сборник научных трудов молодых ученых «Региональная наука». – М.: СОПС, 2005. – С. 8-20.
9. Пилипенко И.В. Проведение кластерной политики в России. / И.В. Пилипенко // Приложение 6 к Ежегодному экономическому докладу Общероссийской общественной организации «Деловая Россия» «Стратегия 2020»: от экономики «директив» к экономике «стимулов». – Электрон. данные. – Режим доступа: <http://www.biblio-globus.ru>.
10. Черный Л. С. О материализации инноваций // *Экономист*. 2007. № 3.
11. Войнаренко М.П. Кластеры в інституційній економіці: [монографія] / О.В. Войнаренко. – Хмельницький : ХНУ, ТОВ «Трида-М», 2011. – 502 с.
12. Валицкий Д.А. Формирование кластерной политики как механизма развития экономики промышленных отраслей России / Д. А. Валицкий // *Вестник МГОУ, Сер. «Экономика»*. – 2010. – № 1. – С. 50–56.
13. Boekholt P. and Thulaux V. Overview of Cluster Policies in International Perspective. A Report for the Dutch Ministry of Economic Affairs, Technopolis, 1999.
14. Меркулов Н.Н. Использование кластерного подхода при формировании промышленной политики / Н.Н. Меркулов // *Економіка промисловості*. – 2006. – № 1. – С. 81-87.
15. Enright M.J. Regional Clusters: What we know and what we should know. Paper prepared for the Kiel Institute International Workshop on Innovation Clusters and Interregional Competition, 2002. – P. 18.
16. Романова Е. Региональные кластеры и конкурентная экономика (на примере Восточной Германии) / Е. Романова // *Электронный ресурс*. – Режим доступа: www.ieras-library.ru/documenti/soveurope/2008/gomanova5.doc.
17. Украина и ее регионы на пути к инновационному обществу : [монография : в -1 т. Т. 4] / И. П. Булеев, В. И. Дубницкий, М. П. Войнаренко и др. ; под общ. ред. В. И. Дубицкого и И. П. Булеева ; НАН Украины. Ин-т эк. пром-сти ; Донец, экон.-гум. ин-т ; Акад. экон. наук Украины. - Донецк: Юго-Восток, 2011. – С. 196.
18. Диверсификация экономики Казахстана посредством развития кластеров в недобывающих отраслях экономики // *Электронный ресурс*. – Режим доступа: <http://rudocs.exdat.com/docs/index-388475.html>.
19. Методические рекомендации по реализации кластерной политики в субъектах Российской Федерации // *Электронный ресурс*. – Режим доступа: http://www.ir-pep.ru/analytics/innov/detail/?item_id=218. – С. 4–5.
20. Урядовий веб-портал. Єдиний веб-портал органів виконавчої влади України – www.kmu.gov.ua
21. Меньшенина И. Г. Кластерообразование в региональной экономике: Монография / И. Г. Меньшенина, Л. М Капустина – Екатеринбург: Изд-во УГЭУ, 2008. – 154 с.
22. Пути кластеризации экономики с целью повышения конкурентоспособности Запорожской области [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://ucluster.org>.

Стаття надійшла до редакції 01.08.2013